

Maareformi

10. a. mälestuspäeva puhul.

Inimese elus on silmapilke, mis viivad teda eemale igapäevistest muredest, on silmapilke, kus tuntakse et sünnib midagi iseäralikku, midagi suurt, mille ulatus mõõtmeta, mille väärtus hindamata; on silmapilke, kus sündmuste üleelamistest pühalikuses hardub inimese hing. Erinev on ka praegune silmapilk, ent mitte ükski üksikule isikule, vaid tervele rahvale. Üleelamisel on ajalooline sündmus. Eesti riiklik võim usaldab oma rahvapoegadele tähtsaima ühiskondlike funktsioonest — omandusõiguse. Eesti Vabariik annab kõige ulatavama ja eraldatuma õiguse, mis ühiskonnas maa tarvitamise suhtes isikule üldse lubada on võimalik. Kuid omandusõigus ei pea võimaldama maad mitte ükski põliselt ja pärandatavalt pidada, kõige laiemas ulatuses kasutada, tarvitada ja temaga talitada, vaid omandusõigus peab kindlustama maapidamistele iseseisvust ja rippumatust. Vastavalt oma iseloomu iseäraldustele vajab maapidamine rohkem, kui ükski teine majanduslik tegevus, sellekohaseid iseäralikke õiguslikke tingimisi. Rohkem kui kusagil mujal, on maapidamises põhjendatud nõue, et maa oleks tema harija päralt põliselt ja pärandatavalt ühes kindlustusega, et tasu kõigest maasse paigutatud tööst ja vaevast langeks maapidajale ja tema lastele. Need on olnud äratundmised, mille pärast on peetud kibedat võitlust mitte aastakümnete vaid aastasadade kestvusel. Need põhimõtted pidid rahvastele olema teerajajaks õiglasemale ja paremale tulevikule.

Aastasadu tagasi, mil meie esivanemad asusid Lääne-mere kallastel peaaesjalikult küldes, kuulus õigus vastava maa kohta küllale, kui tervikule. Küldade valdamisel oli suurem osa kogu Eesti põllumajanduslikult kasutatavast maast. Küldade põllumaad olid jaotatud eriosadeks: põldudeks; iga põld aga jaotati vastavalt talude arvudeks, ning igal talul või perel oli õigus teatava osa arvude peale iga üksiku põllu piires. Heina-, karja- ja metsamaa aga oli jagamata terve küla kasutada. Sarnane maakasutamise õigusline alus oli sel ajal küllaldane, et pakkuda esivanematele võimalust äraelamiseks kuid puudusid õiguslikud normid, mis maakasutamist oleksid üksikule isikule kindlustanud põliselt ja pärandatavalt. 13 sajangu algul okupeerisid võõrad võimud Baltimere rannikut. Rüütlid ja mungad asustasid siia püha Maarjale jumala-, kuid endile maise riigi. Maa jaotati vasallide vahel, kes maad tarvitasid Lääni õiguse alusel, kuna maa pärisrahvas oma maad endiselt edasi kasutada võis, kuid uutele maahärradele maksusi pidi maksma. Maksusi tasuti natuuras ja kõiki, mis maahärradele tarvis, pidid nemad naturaalselt kohustustena saama.

Ehk küll valitsevatele võimudele ainult maksusi tuli maksta, kujunes talupidajate seisukord raskeks. „Ärgu pangu sakslased uutele ristiinimestele liiga suuri koormatusi peale, et nemad ei muutuks oma Eesti alamatele raskuseks“, — hoiatas Keiser Friedrich II rüütleid. Vasallide arv kasvas ning maksud ei suutnud nende nõudeid rahuldada ning kloostrite eeskujul hakati oma majapidamisi asutama. Majapidamiste asukohtadeks valiti Eestlaste vanemate talud, kes sõjas surma saanud, või selleks lihtsalt ära tapeti, nagu „Liber Census Daniae“ tõendab. Edaspidisel arenemisel suurendas vasall oma majapidamist liites oma arvude juure teiste talude põldude osi ning hävitades küläsi. Nii tekkisid esimesed mõisad mitte puutumata maa-aladele, vaid selleks hävitati talusi ja küläsi! Asutades oma majapidamist, tekkis vasallil tarvidus ka tööjõu järele. Et end tööjõuga varustada, hakati töökohustusi nõudma. Nii muutus vasallitegi jaoks maakasutajaks ja sellega ühes oli ka alus teoorjusele pandud.

Asutades oma majapidamist, püüdsid vasallid maa tarvitamist ka õiguslikult endile kindlustada. Saades maad kasutamiseks, olid vasallid kohustatud oma suveräänile pühaliku toimetuse täitmisel truudust vanduma ja laenukirja vastu võttes, lubaduse andma, et neilt maad igal ajal tagasi võib võtta, kui nemad oma kohustusi ei täida. Sarnane õigusline alus ei võinud tegelikke majapidajaid vasallile rahuldada ja kibe võitlus omandusõiguste kindlustamiseks maa suhtes algas. Ehk küll 13. juulil 1397 a. Hofmeister Konrad Jungingen tunnistas Põhja-Eesti vasallidele maade kohta pärimisõiguse kuni 5 põlveni ja samasuguse õiguse andis ka peapiiskop Sylvester oma privileegiumiga—Die neue Gnade— a. 1457, ei olnud vasallidel Daani ega Ordu ajal siiski omandusõigust maade suhtes.

1561 a. varisesid kokku Ordu ja piiskoppide riigid ning Rootsi, Poola ja Daani okupeerisid meie esivanemate maa. Võimu üleminekut püüdsid vasallid peamiselt ära kasutada maakasutamise õiguste kindlustamiseks. Sel ajal tekkis kirikuulus dokument— „Privileegium Sigismundi-Augusti“—mille olla Poola kuningas Sigismund-August 29.nov. 1561 a. annud ja millega mõisad jäävad vasallide kasutada pärandatavalt. Selle dokumendi alguskirja olemasolu juures kaheldakse ja ka Poola valitsus ei ole sellest kinni pidanud, ning esimene mõisate äravõtmine Eesti pinnal riigivõimu poolt sündis Poola kuninga Stefan Bathory ajal. See samm sai saatuslikuks Poola riigile ning tema pidi Rootsile aset andma. Rootsi aja algul, iseäranis Gustav-Adolf ja tema tütre Kristiine ajal tekib rohkesti uusi mõisaid. Ühes maa-

dega anti vassallidele ka linnad, nagu Paide, Haapsalu, Rakvere, tarvitada. Kuid Rootsi ajal tuli pööre, mis ähvardas mõisnikele õiguste kindlustamisest maa suhtes kriipsu läbi tõmmata. Nordköppingi riigipäeva 1655 a. otsusel viidi ka Eestis mõisate reduktsioon läbi. Selle otsuse alusel läks riigi kätte tagasi Põhja-Eestis $\frac{1}{2}$ ja Lõuna-Eestis $\frac{5}{6}$ mõisatest. Reduktsiooni tagajärjel kerkib üles ka maa kasutamise kindlustamise küsimus talupoegadele. Selleks võetakse ette maade mõõtmine ja hindamine ning seatakse sisse vakuraamatud. Arusaadav, et mõisnikud nägid reduktsioonist Sigismund-Augusti privileegiumi rikkumist. Tänu Liivimaa kindral kubeneri Hastveri energilisele tegevusele, kes 1693 a. Stokholmis selgeks püüdis teha, et mõisnikkudel ei ole midagi nõuda, sest Sigismund-Augusti privileegiumi ei ole iialgi olnud, viidi reduktsioon siiski läbi. Balti aadel aga leidis omale õiguse olevat Jumala ja kõige ilma ees end Rootsi riigist lahti öelda ja nende abiotsivad pilgud langesid Vene poole. Vene tsaar Peeter Suur tunnistas 12. okt. 1710 a. aadeli poolt nõutud tingimised nõnda nimetada „akkord punktides“, kuna juba 30 sept. 1700 a. Liivimaa aadelile antud käsukirjas olid Peeter Suure poolt tunnustamist leidnud kõik privileegiumid ja õigused, mis aadel iialgi omandanud. Maa kasutamise suhtes oli aga mõisnikkudel Lääni õigus, missugune õigus ka neile akkord punktide kaudu kindlustati. See maakasutamise õigusline alus ei meeldinud aga aadelile, sest kardeti, et ka Vene võim võib kord mõisad ära võtta ning aadel asub küsimuse lahendamisele, mille tõukeks olid kibedad mälestused Rootsi aja mõisate reduktsioonist.

Et kindlustada oma olemist, seati sisse aadli matrikel ja 1783 aastal kinnitati Ekateriina II poolt mõisnikkudele nende käes kasutada olevad mõisad eraomanduseks. Nii muutusid läänid allodiateks. Sellega lõppes vassallide võitluse ajajärk maakasutamise õiguse eest alles 144 a. tagasi ja algas talupoegade võitlus oma parema tuleviku eest, mille lõpuakkordi praegu pühitseme.

Vene aja algus on tumedam leht meie maa pärisrahva ajaloos Põhjenedes akkord punktidele, toimisid mõisnikud Voldemar-Erichi ja Sigismund-Augusti privileegiumis ettenähtud õiguste alusel. Mõisnikud olid kohtumõistjad, poliitsei võimu kandjad, maksude võtjad. Nemad võisid talupidajalt nõuda, mis tahtsid: asju, tööd, tegu, võisid neid müüa ja vahetada. Mõisniku võim talupidaja üle oli piiramata nagu revideeriv landraat parun Rosen 1739 a. kirjutab, ning mõisniku meelevald alla ei kuulunud ükski talupidaja varandus, vaid otsustas ka elu ja surma üle. 18. sajangu lõpuks väljakujunenud olukord oleks pidanud mõisnikku rahuldama. Õigusliselt ja majandusliselt oli igal mõisnikul oma mõisa piirides, mistema iganes oleks võinud soovida, kuid asjaolud kujunesid teisiti. Vana kord oli oma haripunktini jõudnud, orjade ja isandate seisukord oli väljakannatamatuks muutunud. Mõisnikud ei olnud majanduslikult muutunud iseseisvaks, rippumatuks, vaid kapitali puudus ähvardas neilt pinna jalge alt kiskuda. Häda läks nii suureks, et 13. märtsil 1802 a. kirjutab Rüütelkonna peamees von Berg keisrile: „Kõige armulisem majesteet, päästke minu kaasvende mõõdapääsemata hukkamisest. Nad on äratreeninud abi ja toetust ja ärge ütlege neile sellest ära“. Mõisnikud said raha ja toetust, kuid ka talupojad olid oma võitluses maakasutamise õiguse eest samu edasi jõudnud. Ilmusid 1802/04 a. seadused, mis püüdsid üldiselt talupoegadele kindlustada Rootsi aegseid maakasutamise õigusi. Peale 1856/60 aasta talurahva seaduste ilmumist sünnib juba maade müük talupidajatele ka pärisomanduseks. Kuid ka enne nimetatud seaduste ilmumist võib äramärkida üksikuid juhtumisi, kus talupidajad oma maalapi-

kest kasutasid omandusõiguse alusel. Esimeseks ostu-müügi lepinguks võib nimetada lepingut 6. maist 1850 a., mille järele Järvamaal asuva Väinjärve mõisa omanik parun Ungern-Sternberg müüs 3000 rubla eest Madis Tuglas'ele Koeru kiriku juures oleva Sandhofi maakoha, suurusega 13,02 tiinu põldu ja 2,58 tiinu heinamaad. Ostu-müügilepingu kinnistamine sündis 23. veebruaril 1852 aastal. Kuid see talu ei püsinud kaua talupoja seisusest omaniku käes. 1860 a. müüdi koht juba edasi ja lõpuks omandas selle Preedi mõisa omanik. Ühes Preedi mõisaga sai see maakohat maaseadusega võõrandatud ja anti 1927 a. kevadel asunikkudele välja. 1854 a. müüdi Virumaaal Kalvi mõisa järele olev Pärnamäe talu Nigul Pärn'ale. 1855 a. lahutati Voka mõisast Odramaa talu 25 tiinu suur ja müüdi 765 rubla eest. 1862 a. müüdi juba 18 talu. 1863 a. 21 talu. Nii algas enam-vähem korrapärane talude müük Põhja-Eestis 1860 a. peale.

Eesti Vabariigi tekkimise ajaks on juba maaomanduse vahekorrad tuntavalt muutunud. Nii oli enne maareformi algust Eestis 1149 mõisat, kogusummas 2.428.087 ha, või 58% kogu maa-alast ning 51.640 väikemajapidamist, kogusummas 1.761.015 ha, või 42% kogu maa-alast. Et talurahva seaduste alusel mõisad kohustatud olid osa maid väikemajapidamistena rendile andma, siis tekkisid selle tagajärjel renditalud, millede arv oli 23.023. Nii kasutati tegelikult maareformi algul maid suurmajapidamistena 44,7% ja väikemajapidamistena 55,3%.

Pikkade sõjaaastate jooksul oli aga põllumajandus tuntavalt tagurpidi läinud ja seisukord muutus eriti kartustäratavaks Eesti vabandussõja algupäivil. Üle 400 suurmajapidamise oli endiste omanikkude poolt täielikult saatuse hoolde jäetud. Tuli tarvitusele võtta erakorralisi abinõusid, et seisukorda päästa ja maad nälja hädaohu eest kaitsta. 27. novembril 1918 a. annab Ajutine Valitsus „määruse Mõisamaade kontrolli alla võtmise ja maaolude esialgse korraldamise kohta“ ning 17. detsembril 1918 a. määruse „Mõisate korratu majapidamise ja laastamise asjus“. Viimase määruse järele tuleb riiklise hoolekande alla võtta majapidamised, kus maad suuremal määral sööti jäetud, külvitööd tegemata, tööliste palgad maksmata või inventar hävitatud. Need on esimesed määrused tekkinud olukorra lahendamiseks ning 28. detsembril 1918 a. Suure-Sausti mõisa hoolekande alla võtmisega, astutakse ka esimene samm nende abinõude tegelikuks maksmapanekuks. Hoolekande all on 1919 aasta suvel 229 suurmajapidamist, 460.652 ha, maa-alaga, kusjuures umbes pooled nendest mõisatest on kasutada juba väikemajapidamistena. 1919 aasta suve jooksul on aga eeltöödega juba niikaugele jõutud, et hoolekande alla võetakse ja tükeldatult väljaantakse 104 peamõisat ühes 93 karjamõisaga. Nii näeme, et tegeliku elu tarvitused näitavad ära teataval määral sihi, mis suunas tekkinud väljapääsemata seisukorda tuleb parandada ja 1919 aastal läbiviidud hädaabinõud enam-vähem ettevalmistavamaks lülits on maauenduse läbiviimiseks.

Asutava kogu poolt 19. oktoobril 1919 aastal vastu võetud Maaseaduse põhjal on võõrandatud üle 2.000.000 ha või umbes 96% suurmaa pidamistest, missugune maa-ala kui riiklik maatagavara väikemajapidamistena väljaandmisele kuulub, kusjuures Maaseaduse tegelik läbiviimine on pändud põllutöoministeeriumi peale. Arusaadav, et sarnase suure reformi teostamine juba puht-tehniliselt aastate jooksul pidi sündima ning tagajärgede hindamine ja kokkuvõtete tegemine alles nüüd enam-vähem võimalikuks osutub.

Riikliku maatagavara esialgsed korraldustööd on enam-vähem juba lõpule viidud ning nagu kokkuvõttes näitavad, oli riigimaast 1. aprilliks 1928 a. väljarenditud 73.162 üksust, milles:

Harjumaal	9.594
Virumaal	12.271
Läänemaal	9.204
Järvemaal	5.346
Tartumaal	10.561
Võrumaal	6.271

Valgamaal	2.750
Petserimaal	239
Pärnumaal	5.585
Viljandimaal	4.553
Saaremaal	6.788

Eelpool tähendatud üksustest oli:

Eluaseme kohti suurusega	kuni 1 ha	— 7.410
Käsitöö ja maatöölise kohti suurusega	1—5 „	— 7.392
Ühehobuse kohti	„ 5—10 „	— 8.247
Asutalusi	„ üle 10 „	— 30.927
Tööstus ja ärikohti	—	— 1.427 jne.

Meie vallas oli peamõisat ha, ja karjamõisat ha suuruse maa-alaga. Nendest on ärajagatud peamõisat ja, karjamõisat.

Väljaantud on:

Eluaseme kohti suurusega	kuni 1 ha
Käsitöö ja maatöölise kohti suurusega	„ 1—5 „
Ühehobuse kohti	„ 5—10 „
Asutalusi	„ üle 10 „
Tööstusi ja ärikohti	—

K o k k u üksust.

(Andmed võivad umbkaudsed olla)

Riigimaade põlise tarvitamise seaduse põhjal võib põllutöominister lubada asundus ja riidirendi talusid pärisomandusena kinnitusjaoskondades kreposti raamatusse sissekanda.

23. oktoobril 1927 a. andis põllutöominister O. Köster pidulikult aktusel üle esialgu 38. riigimaa kasutajale ostumüügi kontrahid, nende kohtade peale.

See oli tähtis pööre põllupidajatele, kui ka tervele rahvale, sest sellest ajast asuvad oma maatükile, mis meie esiisadelt röövituna võõraste valdajate käes olnud, elama pärisperemeestena esimesed asunikud.

Aastasadu on võõrad võimud meie rahva saatust juhtinud, toore vägivallega ja oma huvides. Eestlaselt võeti maa ja vabadus, kuid rahvast ei suudetud siiski viia väljasuremisele. Kindlalt ja visalt on võideldud oma maalapi eest. Tuletame meele kas või Jüri-öö mässi 1343 a., kus rahvas tahtis end sirgu ajada, et olla ise oma peremees.

Aegade vältel on meie isad ja esiisad soojema õrnu-sega kannud seda suurt lootust ja edasiannud lastelt-lastele, põlvest-põlve—lootust oma kodu peale.

Ja kui isamaa kutsus, siis läksid kõik, põlvepikuse poisikeseni, et rinnaga kaitsta oma õigusi. Palju meie sõpru, tutavaid, vendi, isasid ja poegi jätsid lahinguväljadel oma elu, selle suure ja püha aate eest! Au ja igavene mälestus kangelastele! Austagem nende mälestust püsti tõusmisega.

Idast ja lõunast tulnud võimumed ja meie rahva põlised vastased tõrjuti välja Seda suutsime ainult üksmeelselt, õla-õla kõrval, suur vaimustus ja kustumatu vabadustuli hinges.

Nüüd oleme 10 aastat endistel mõisapõldudel rasket ülesehitavat tööd teinud. Vagu yao kõrvale ajades ja samm-sammult edasirühkides — võideldes murede ja raskustega. Aga seda teeme me omas kodus ja enese sunnil — et kodumaad ja rahvast viia paremale tulevikule vastu, õlg-õla kõrval, noor ja vana põllupidaja!

Õnnistust olgu meie töö!

ARHIIV